

Rakowski, Witold

Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego na świecie

---

Rocznik Żyrardowski 5, 13-45

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Witold Rakowski

Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego na świecie

Wprowadzenie

Można przyjąć z dużą dozą prawdopodobieństwa, że w przeszłości nie było tak dużego zróżnicowania w poziomie rozwoju zarówno gospodarczego, jak i społecznego między państwami, jak to dzieje się na początku XXI wieku. Czyli postęp w zakresie wiedzy powoduje szybkie jej wdrażanie w dziedzinie gospodarczej i przyczynia się również do przyspieszonego rozwoju ekonomicznego tych państw. Właśnie wiedza szybciej wdrażana w zakresie techniki, technologii, zarządzania, podejmowania bardziej rozsądnych decyzji, przepływu informacji, przyczynia się do rosnących dysproporcji w poziomie rozwoju między państwami. Państwa, które nie są w stanie nie tylko wytwarzać nowych produktów, ale nie są zdolne w stosunkowo krótkim okresie adaptować nowych technologii, są skazane na tracenie dystansu względem regionów, które to czynią. Nasuwa się więc pytanie, jak mierzyć poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego? W tym zakresie stosowano szereg wskaźników¹ i każdy z nich nie odzwierciedla w całości poziomu rozwoju, podobnie jak wskaźnik, który w niniejszym artykule będzie wykorzystany, uważany za najbardziej syntetyczny. Mam tu na myśli wskaźnik rozwoju społecznego Human Development Index (HDI), który odzwierciedla w zasadzie nie tylko rozwój społeczny, lecz także ekonomiczny. We wskaźniku tym uwzględnia się nie tylko wskaźniki społeczne, takie jak edukację i długość życia, lecz także dochód narodowy (GDP)² mierzony w dolarach US siłą nabywczą (PPP) przypadającą na 1 mieszkańca. Od wartości wytworzonego dochodu zależy jego podział i wartość, jaką przeznaczają się na edukację, ochronę zdrowia, ochronę środowiska

---

¹ Por. Z. Hellwig, *Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów, ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasady i strukturę wykwalifikowanych kadr*, „Przeгляд Statystyczny” 1968, zeszyt 4 oraz A. Zeliaś (red.), *Poziom życia w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, PWE, Warszawa 2004.

² GDP = Gross Domestic Produkt.

naturalnego itd. Z kolei poziom edukacji wpływa na zdrowie i długość życia. Długość życia, zdrowie, wpływa na wielkość wytworzonego dochodu przypadającego na jednego mieszkańca. Im człowiek jest zdrowszy, tym wydajniejszy i im dłużej żyje jako zdrowy, tym więcej wytwarza dochodu i mniej wydaje on sam i państwo na ochronę zdrowia. Z kolei jest na ogół zdrowszy i bardziej wydajny, jeżeli posiada wyższy stan wiedzy, którą permanentnie uzupełnia sam lub poprzez zorganizowany system edukacji w danym państwie. Biednego państwa, do tego źle zarządzanego, nie stać jest przeznaczać większych funduszy na oświatę, a samo społeczeństwo też jest za biedne, by finansować z własnych dochodów kształcenie swoich dzieci.

Z kolei stan środowiska naturalnego i stopień jego degradacji zależy od poziomu rozwoju zarówno gospodarczego, jak i społecznego. Technologie przestarzałe stosowane w produkcji przyczyniają się do większego zużycia komponentów środowiska przyrodniczego i większej energochłonności wytwarzania dochodu narodowego³ oraz do niebywałego zanieczyszczenia gazami i pyłem powietrza, gleb, wody. Degradacja środowiska naturalnego wpływa na obniżenie stanu zdrowia ludności i na długość trwania życia. Wyższy stan wiedzy i świadomości ekologicznej społeczeństwa przyczynia się do większej dbałości o środowisko przyrodnicze. Stąd też występuje takie zjawisko na świecie, że tzw. „brudne gałęzie przemysłu” przenosi się z krajów wysoko rozwiniętych do słabiej rozwiniętych. W każdym razie wyrwanie się z zacofania jest trudne, jeżeli nie będzie determinacji danego społeczeństwa i opracowanej strategii rozwoju.

Celem artykułu jest więc przedstawienie różnic w poziomie rozwoju między regionami i państwami w 2003 r. oraz zaistniałych zmian w latach 1975–2003 na podstawie materiałów zawartych w „Human Development Report” 2005. Poziom rozwoju będzie więc oceniany na podstawie 3 syntetycznych wskaźników:

- długości życia mieszkańców danego kraju,
- osiągnięć edukacyjnych,
- wysokości dochodu narodowego mierzonego siłą nabywczą przypadająca na 1 mieszkańca.

Jest to wskaźnik stosowany przez agendę ONZ do spraw rozwoju United Nations Development Programme (UNDP), która co roku publikuje raport na temat poziomu rozwoju udoskonalając wskaźniki lub wzbogacając je o inne.

---

³ J. Czarnecki, *W ogniu rozwiniętej Europy*, „Rzeczpospolita” 20 XII 1996, Dodatek „Energia – 2000”

Ogólna charakterystyka wskaźnika HDI

Po raz pierwszy wskaźnik HDI został zastosowany przez ONZ w 1990 r. Celem raportu było poznanie warunków życia ludności na całym świecie⁴ i upublicznienie ich wyników. Chodzi tu o to, by ludzkość zdała sobie sprawę z tego jak zróżnicowane są warunki życia poszczególnych narodów i by była świadomość niesienia pomocy poprzez różne organizacje, które przyczyniłyby się do wyrwania z biedy⁵ licznej społeczności świata, wszak za biedę odpowiedzialni są ludzie i państwa bogatsze, a Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) jest zobowiązana do przedstawiania raportów o stanie świata i o poziomie życia ludności. By organizować pomoc, należy mieć świadomość jak jest. Konstrukcja wskaźnika HDI co prawda nie obejmuje wszystkich elementów składających się na rozwój społeczno-ekonomiczny, bo są pewne elementy, trudne lub niemierzalne. Pomimo tych zastrzeżeń wskaźnik ten lepiej określa poziom rozwoju niż sam PKB (GDP) (produkt krajowy brutto). Wykorzystując jednolitą metodologię wyraża dystans w poziomie rozwoju istniejący między państwami. Wskaźnik ten przyjmuje wartość od 0 do 1. W naszych rozważaniach będziemy stosować wskaźnik od 100 do 1000. W ten sposób w poszczególnych rubrykach tabel zaoszczędzimy dwa znaki (zero i przecinek), a przy okazji czas i papier.

W obliczaniu syntetycznego wskaźnika HDI wykorzystywane są cztery podstawowe mierniki:

1. Przeciętne dalsze trwanie życia noworodka przybierające wartości minimalne dla mężczyzn 22,5 lat, dla kobiet 27,5, maksymalne dla mężczyzn 82,5 lat, dla kobiet 87,5 lat, co daje w rezultacie przeciętny wskaźnik 25 (dla państw najbiedniejszych) i 85 lat.
2. Ogólny wskaźnik skolaryzacji brutto dla wszystkich poziomów nauczania.
3. Wskaźnik uwzględniający umiejętność czytania ze zrozumieniem i pisania. Do 1992 r. uwzględniano tylko przeciętną liczbę nauki w szkole wśród osób dorosłych liczących 25 lat i więcej. Wskaźnik skolaryzacji bez względu na płeć zawiera się w przedziale 0–100%.
4. Produkt krajowy brutto (GDP) liczony w dolarach US przypadający na jednego mieszkańca według siły nabywczej waluty w danym kraju obejmuje wartość od 100 do 40000 \$.

⁴ J. Mijakowska, *Postęp społeczny – Polska w rankingu światowym*, „Wiadomości Statystyczne” 1994 nr 6 oraz T. Radzymińska, *Nierównomierny rozwój ludzkości*, „Nowe Życie Gospodarcze” nr 37, 1998, L. Nowak, *Miejsce Polski w świecie – na podstawie Raportu o Rozwoju Społecznym 1999*, „Wiadomości Statystyczne” 1999 nr 20.

⁵ M. Sulmicka, *Ubóstwo we współczesnym świecie*, SGH, Warszawa, 2001.

Ogólny wzór na obliczenie syntetycznego wskaźnika przedstawia się następująco:

$$H_j = \frac{1}{3} \sum_i^3 H_{ij},$$

przy czym

$$H_{ij} = \frac{X_{ij} - \min_k \{ X_{jk} \}}{\max_k \{ X_{ik} \} - \min_k \{ X_{ik} \}},$$

gdzie: j – oznacza dany kraj,

i = 1, 2, 3, oznacza numer zmiennej wykorzystywanej

k – oznacza wartości skrajne każdej ze zmiennych.

**HDI = 1/3 wskaźnik przewidywanej długości życia +
1/3 wskaźnik skolaryzacji i alfabetyzacji społeczeństwa +
1/3 wskaźnik PKB per capita**

1. Wskaźnik przewidywanej długości życia

$$LEi = \frac{x \cdot 25}{25 \cdot 85},$$

x – przewidywana długość życia w momencie narodzin dla danego kraju,

25 – wartość minimalna,

85 – wartość maksymalna.

2. Wskaźnik stopnia edukacji

wskaźnik alfabetyzacji = $\frac{x}{100}$,

x – przewidywana długość życia w momencie narodzin dla danego kraju – wskaźnik skolaryzacji = $\frac{x}{100}$,

x – procent osób posiadających podstawowe wykształcenie,

$$Ei = \frac{2}{3} \text{ wskaźnik alfabetyzacji} + \frac{1}{3} \text{ wskaźnik skolaryzacji.}$$

3. Wskaźnik PKB *per capita*

$$GDPi = \frac{\log x - \log 100}{\log 40000 - \log 100},$$

X – wysokość PKB *per capita* dla danego kraju

40000 – wartość maksymalna PKB *per capita* (USD)

100 – wartość minimalna PKB *per capita* (USD)

Zróżnicowanie HDI dla poszczególnych regionów świata w 2001 i 2003 roku przedstawiało się następująco:

Grupa państw	HDI	
	2001	2003
Kraje rozwijające się	663	694
Kraje najstabilniej rozwinięte	446	518
Kraje arabskie	651	679
Azja Wschodnia i Pacyfik	740	768
Ameryka Łacińska	777	797
Azja Południowa	584	628
Afryka Subsaharyjska	465	515
Europa Środkowa i Wschodnia	796	802
OECD	911	892
Świat	729	741

Źródło: opracowanie własne Human Development Report 2005.

Ważnym osiągnięciem tej metody jest przyjęcie równych wag dla 3 wskaźników: dochodu narodowego według siły nabywczej, skolaryzacji i długości życia. Oczywiście problem podstawowy polega na uczciwości podawania przez urzędy statystyczne danych służących do obliczania HDI. Wydaje się, że najbardziej wiarygodne dane dotyczą długości życia, mniej dokładne są dane dotyczące skolaryzacji i wysokości dochodu narodowego. Długość życia praktycznie odzwierciedla w swej istocie pozostałe dwie miary i inne, takie jak stan środowiska naturalnego czy stosunki między-

ludzkie. W sumie wskaźnik HDI może teoretycznie mieścić się w przedziale 0–1, przy czym w niniejszym artykule, jak już nadmieniono, celem uproszczenia i oszczędności znaków będziemy stosować wskaźnik od 100 do 1000. Według dokonanych obliczeń i danych zawartych w tab. 1 w poszczególnych latach wskaźnik zamykał się w przedziale 236 (1975 r.) – 963 (2003 r.). Na 177 sklasyfikowanych państw w 1975 r. pierwsze miejsce zajmowała Szwajcaria, a ostatnie Niger, zaś w 2003 r. pierwsze miejsce Norwegia i ostatnie nadal Niger, który również w innych latach nieprzerwanie zajmował ostatnie miejsce i były takie okresy (między 1980 a 1985), gdzie ogólny wskaźnik HDI w tym kraju nawet uległ obniżeniu (tab. 1).

Tabela 1. Wskaźniki rozwoju społeczno-ekonomicznego w latach 1975–2003

Rok	Wskaźnik		Kraj	
	najniższy	najwyższy	1 miejsce	ostatnie
1975	236	879	Szwajcaria	Niger
1980	252	890	Szwajcaria	Niger
1985	242	909	Kanada	Niger
1990	249	929	Kanada	Niger
1995	256	936	Norwegia	Niger
2000	271	960	Australia	Niger
2003	281	963	Norwegia	Niger

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Human Development Report 2005.

W każdym razie w latach 1975–2003 wskaźnik HDI w Nigerze wzrósł o 45 punktów, zaś w krajach, które w poszczególnych latach zajmowały pierwsze pozycje w rankingu, przyrost punktów w latach 1975–2003 był następujący:

Szwajcaria 68,
 Kanada 80,
 Australia 107,
 Norwegia 95.

Dystans w rozwoju między czołówką państw najwyżej rozwiniętych a najslabiej rozwiniętym Nigrem powiększył się w ostatnim ćwierćwieczu. Czyli bogatsi stają się coraz bardziej bogaci, biedni nieco poprawiają swój rozwój, ale nie na tyle, by dogonić kraje zajmujące czołowe miejsca pod względem rozwoju, co prawda niektórym z nich to się udało, o czym szerzej w dalszej części opracowania.

Klasyfikacja państw

Raport z 2005 r. uwzględniający dane za 2003 r. klasyfikuje kraje objęte badaniem na 3 podstawowe grupy:

- 1) wysoko rozwinięte, które osiągnęły wskaźnik HDI 800 i powyżej,
- 2) kraje średnio rozwinięte ze wskaźnikiem 500–799,
- 3) kraje słabo rozwinięte charakteryzujące się wskaźnikiem HDI kształującym się poniżej 500 punktów.

Na 177 państw objętych klasyfikacją w 2003 r. 57 osiągnęło wskaźnik 800 i wyższy. Wśród tych państw nie ma Tajwanu, ponieważ został wykluczony z ONZ i jest traktowany jako prowincja Chin, a w rzeczywistości stanowi odrębny organizm polityczno-gospodarczy i nie ulega wątpliwości, że jest krajem wysoko rozwiniętym. W grupie I znajdują się wszystkie kraje należące do tzw. starej Unii Europejskiej (15 państw) i nowe, które zostały członkami od 1 V 2004 r. (10 państw). Ponadto prócz Norwegii i Szwajcarii wcześniej wymienionych także Islandia, Chorwacja, Bułgaria, a z państw pozaeuropejskich Australia (3 miejsce w rankingu w 2003 r.), Kanada (5), USA (10), Japonia (11), Nowa Zelandia (19), Hongkong (Chiny), Izrael (23), Singapur (25), Korea Pd. (28), Argentyna (34), Chile (37), Urugwaj (46), Kuba (52), Meksyk (53), Panama (56), Trynidad i Tobago (57) oraz kilka bardzo małych państw pod względem liczby ludności, jak Seszele (51), Tongo (54), Wyspy Bahama (50), a także niektóre kraje arabskie, jak Kuwejt (44), Katar (40), Zjednoczone Emiraty Arabskie (41). Takie kraje, jak Bułgaria, Panama, Tongo wskaźnik syntetyczny HDI wynoszący 800 osiągnęły dopiero w 2003 r. W latach wcześniejszych znajdowały się w grupie państw średnio rozwiniętych. Z kolei takie państwa, jak Trynidad i Tobago, Meksyk, Łotwa, Litwa, Estonia, Chorwacja wskaźnik 800 osiągnęły w 2000 r., zaś Polska w 1990 r., a np. Węgry, Argentyna w 1985 r. i Singapur, Korea Pd. W latach 1985–1990, gdy tymczasem kraje Europy Zach. i Południowe – (z wyjątkiem Portugalii) Zachodniej wskaźniki powyżej 800 osiągnęły przed 1975 podobnie, jak USA, Kanada, Australia, Nowa Zelandia, Japonia (tab. 2).

Największy postęp we wzroście wskaźnika HDI wśród krajów zaliczanych do wysoko rozwiniętych w latach 1975–2003 nastąpił na Malcie (o 140 punktów), w Irlandii (o 135 punktów) i Portugalii (o 117), ale znaczny postęp zaobserwowano w Finlandii (o 100), w W. Brytanii (o 94), w Austrii (o 93 punkty), w Hiszpanii (o 91), we Francji (o 85), ale także w Luksemburgu (o 109), Norwegii (o 95), Belgii (o 99). Z państw pozaeuropejskich ogromny postęp nastąpił w Singapurze (o 182), Korei Pd., gdzie wskaźnik HDI wzrósł w latach 1975–2003 aż o 194 punktów oraz w Chile o 150, w Hongkongu o 149, w Australii o 107, podczas gdy w USA o 77, Japonii o 86, Kanadzie o 80, w Meksyku o 126.

Tabela 2. Kraje wysoko rozwinięte wg wskaźnika HDI w latach 1975–2003

Kolejność w rankingu		Nazwa państwa (kraj)	Wskaźniki w latach				
1975	2003		1975	1990	1995	2000	2003
A. Europa							
4	1	Norwegia	868	912	936	956	963
8	2	Islandia	863	915	919	943	956
19	4	Luksemburg	840	884	911	929	949
7	6	Szwecja	864	897	929	958	949
1	7	Szwajcaria	879	910	921	940	947
21	8	Irlandia	811	870	894	929	946
13	9	Belgia	846	899	929	949	945
6	12	Holandia	867	908	928	939	943
18	13	Finlandia	841	901	914	940	941
2	14	Dania	874	898	913	932	941
15	15	W. Brytania	845	883	921	948	939
10	16	Francja	853	903	921	932	938
16	17	Austria	843	894	914	933	936
17	18	Włochy	842	889	907	921	934
•	20	Niemcy	•	888	913	927	930
19	21	Hiszpania	837	886	904	918	928
20	24	Grecja	835	872	878	895	912
•	26	Słowenia	•	•	853	884	904
24	27	Portugalia	787	849	878	898	904
•	29	Cypr	•	836	858	883	891
•	31	Czechy	•	•	843	857	874
33	32	Malta	727	825	852	874	867
26	35	Węgry	779	807	812	843	862
•	36	Polska	•	803	816	845	858
•	38	Estonia	•	814	795	833	853
•	39	Litwa	•	823	787	828	852
•	42	Słowacja	•	•	•	•	849
•	45	Chorwacja	•	806	799	826	841
•	48	Łotwa	•	799	765	812	836
•	55	Bułgaria	•	795	784	795	808
B. Pozaeuropejskie							
11	3	Australia	848	893	933	960	955
3	5	Kanada	869	929	934	•	949
5	10	USA	867	916	929	938	944
9	11	Japonia	857	911	925	936	943
12	19	Nowa Zelandia	848	875	905	924	933
28	22	Hongkong	761	862	882	•	910
23	23	Izrael	795	858	880	909	915
33	25	Singapur	725	822	861	•	907
35	28	Korea Pd.	707	818	855	884	901
25	34	Argentyna	784	810	833	856	863
37	37	Chile	704	785	816	843	854
27	44	Kuwejt	763	•	813	837	844
29	46	Urugwaj	759	804	817	•	840
•	52	Kuba	•	•	•	•	817
38	53	Meksyk	688	764	782	809	814

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Human ... op. cit.

Wyraźny postęp w rozwoju społeczno-ekonomicznym nastąpił w latach 1990–2003. W tym zakresie z państw europejskich przoduje Irlandia (przyrost o 76 punktów), Luksemburg (o 65), Polska i Węgry (o 55), Szwecja (o 52), Norwegia (o 51), a z innych państw Singapur (o 85), Korea Pd. (o 83), Chile (o 69), Nowa Zelandia (o 58), Meksyk (o 50), a USA zaledwie o 28 punktów, Japonia o 32, Kanada o 20. Rozpiętość w rozwoju w ramach grupy państw wysoko rozwiniętych gospodarczo jest znaczna. W 2003 r. między Norwegią a ostatnim w rankingu wśród tych państw Trynidadem i Tobago wynosiła 162 punkty, w 1975 r. między Szwajcarią a Trynidadem 130 punktów. Czyli w ostatnich 28 latach skrajne różnice w tej grupie państw zwiększyły się.

W 1990 r. różnice między Kanadą (1 miejsce w rankingu) a Panamą (ostatnie miejsce wśród państw wysoko rozwiniętych gospodarczo) wynosiła 180 punktów, w 2003 roku między tymi państwami zmalała do 145 punktów, ponieważ już Kanada w 2003 r. zajmowała w klasyfikacji 5 miejsce, a Panama przesunęła się o jedno miejsce w górę w rankingu.

W ramach krajów zaliczanych do wysokorozwiniętych można wyróżnić 3 podgrupy. Pierwsza podgrupa licząca 21 państw osiągnęła wskaźnik HDI w latach 1995–2003 powyżej 900, a jednocześnie dochód na 1 mieszkańca kształtował się powyżej 20000 \$ (PPP). Są to więc państwa najwyższej rozwinięte, wśród których znajduje się 16 państw europejskich.

Druga grupa obejmująca te państwa, w których wskaźnik HDI w latach 1995–2003 kształtował się w granicach 800–912, a więc obejmował od Grecji (HDI w 2003 r. 912, w 1995 r. 878), po Chile (HDI w 2003 r. 854, w 1995 r. 816), w sumie 16 państw, w tym także Polska. Dochód w sile nabywczej kształtował się w 2003 r. w granicach 10 tys. do 27 tys. (Hongkong) dolarów USA.

Trzecia grupa obejmująca 20 pozostałych państw, w których w 1995 r. HDI na ogół kształtował się poniżej 800, a dochód na 1 mieszkańca nie przekraczał 15 tys. \$ USA (wyjątek Kuwejt).

Wskaźniki cząstkowe decydujące o miejscu w rankingu

Jak już wcześniej wspomniano są trzy główne składowe decydujące o tym, że dane państwo w klasyfikacji rozwoju społeczno-ekonomicznego zajmuje takie, a nie inne miejsce, że 20 państw zajmuje w rankingu czołowe miejsca, zawdzięcza wysokiemu dochodowi przypadającemu na 1 mieszkańca, wynoszącemu powyżej 25000 \$ USA (z wyjątkiem Nowej Zelandii) i jednocześnie wysokim wskaźnikom osiągniętych w zakresie oświaty i długiemu trwaniu życia (tab. 3). W Meksyku liczącym w 2003 r. 104 mln mieszkańców i zajmującym w rankingu HDI w tymże roku 53 miej-

sce i zaliczanym do krajów wysoko rozwiniętych w porównaniu z Japonią zamieszkaną przez 127,7 mln ludności, zajmującą w rankingu 11 miejsce dochód (PKB) na 1 mieszkańca liczony w sile nabywczej był przeszło 3 razy niższy przy znacznie niższych także parametrach społecznych. Różnica w przeciętnym trwaniu życia między Japonią (ludzie żyją najdłużej) a Trynidadem (ostatnie miejsce wśród państw wysoko rozwiniętych) wynosiła 12,1 lata, a między Japonią a Polską 7,7 lat, między Japonią i Norwegią zaledwie 2,6 lat. Skrajna rozpiętość w dochodzie na 1 mieszkańca między Luksemburgiem a Panamą (56 miejsce) wynosiła aż 55444 dolary, dlatego też wagę wysokości dochodów w ogólnym indeksie obniżono poprzez zastosowanie tzw. formuły Atkinsona. Polega ona na redukowaniu dochodów w państwach osiągających przeciętny wysoki dochód, tak jak to się dzieje przykładowo przy stosowaniu progów podatkowych, czyli jeżeli wykracza się poza pewną granicę dochodów, trzeba zapłacić wyższy podatek. Wychodzi się z założenia, że mieszkańcy w państwach, gdzie jest wysoki dochód nie czerpią z nich takich korzyści, jak w państwach słabiej rozwiniętych, ponieważ istnieją duże różnice w strukturze wydatków gospodarstw domowych. W krajach słabo rozwiniętych zaspokajają się głównie podstawowe potrzeby, takie jak żywność, odzież, obuwie, na które przeznaczają się na ogół powyżej 70% uzyskiwanych dochodów netto, podczas gdy w krajach, gdzie dochody są wysokie na te cele przeznaczają się nie więcej, jak 10%. Pozostałe dochody przeznaczają się na inne cele, w tym na edukację, podróże, na dobra wyższego rzędu oraz na oszczędności, w tym wykup akcji. Ponadto w krajach wysoko rozwiniętych gospodarczo następuje szybszy obieg pieniędzy, zwłaszcza współcześnie przy stosowaniu techniki elektronicznej (e-bank). Szybszy obieg pieniądza oznacza jednocześnie zaspokojenie potrzeb większej liczby podmiotów gospodarczych⁶ i osób fizycznych. Przy obliczaniu HDI wyznacza się tzw. linię ubóstwa ustaloną przez UNDP i zmieniającą się na ogół co roku. W 1993 r. linia ubóstwa wynosiła 4829 dolarów amerykańskich. Dochodu nie redukuje się krajom, które są poniżej linii ubóstwa, natomiast stosuje się formułę Atkinsona wobec innych państw⁷.

⁶ Szerzej na temat zróżnicowania rozwoju patrz: K. Kuciński, *Gospodarka współczesnego świata*, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 1999, rozdział IV, Poziom rozwoju gospodarczego.

⁷ Formuła ta przedstawia się następująco:

$$\begin{aligned}
 & \begin{cases} y & \text{dla } 0 < y \leq y_u \\ y_u + 2(y - y_u)^{1/2} & \text{dla } y_u < y \leq 2y_u \\ y_u + 2(y_u)^{1/2} + 3(y - y_u)^{1/3} & \text{dla } 2y_u < y \leq 3y_u \\ y_u + 2(y_u)^{1/2} + 3(y_u)^{1/3} + 4(y - y_u)^{1/4} & \text{dla } 3y_u < y \leq 4y_u \\ y_u + 2(y_u)^{1/2} + 3(y_u)^{1/3} + 4(y_u)^{1/4} + 5(y - y_u)^{1/5} & \text{dla } 4y_u < y \leq 5y_u \text{ itd.} \end{cases} \\
 \text{ZD}(y) = & \begin{cases} y & \text{dla } 0 < y \leq y_u \\ y_u + 2(y - y_u)^{1/2} & \text{dla } y_u < y \leq 2y_u \\ y_u + 2(y_u)^{1/2} + 3(y - y_u)^{1/3} & \text{dla } 2y_u < y \leq 3y_u \\ y_u + 2(y_u)^{1/2} + 3(y_u)^{1/3} + 4(y - y_u)^{1/4} & \text{dla } 3y_u < y \leq 4y_u \\ y_u + 2(y_u)^{1/2} + 3(y_u)^{1/3} + 4(y_u)^{1/4} + 5(y - y_u)^{1/5} & \text{dla } 4y_u < y \leq 5y_u \text{ itd.} \end{cases}
 \end{aligned}$$

gdzie: ZD(y) – zredukowany dochód,

y – dochód narodowy brutto, przeliczony na 1 mieszkańca,

y_u – linia ubóstwa.

Tabela 3. Wskaźniki cząstkowe wpływające na indeks syntetyczny

Państwa wg kolejności HDI w 2003 r.	Wskaźniki cząstkowe				Wskaźniki absolutne			
	1	2	3	PKB w USA per capita PPP 4	5	6	7	
A. Europejskie								
1 Norwegia	91	99	99	37670	79,4	99,9	101	
2 Islandia	93	98	96	31243	80,7		96	
4 Luksemburg	89	26	100	62298	78,5		116	
6 Szwecja	92	99	93	26750	80,2		114	
7 Szwajcaria	93	96	96	30552	80,5		90	
8 Irlandia	88	97	99	37738	77,7	powy- żej	93	
9 Belgia	90	99	94	28335	78,9		99	114
12 Holandia	89	99	96	29371	78,4			99
13 Finlandia	89	99	94	27619	78,5			108
14 Dania	87	99	96	31465	77,2			102
15 W. Brytania	89	99	94	27147	78,4			123
16 Francja	91	97	94	27677	79,5		99	92
17 Austria	90	96	95	30094	79,0		•	89
18 Włochy	92	95	94	27129	80,1		98,5	87
20 Niemcy	90	96	94	27756	78,7		•	89
21 Hiszpania	91	97	90	22391	79,5	97,7	94	
24 Grecja	89	97	88	19954	78,3	91,0		
26 Słowenia	86	98	88	19150	76,4	99,7		
27 Portugalia	87	97	87	18126	77,2	92,5		
29 Cypr	89	91	87	18776	78,6	96,8		
31 Czechy	84	93	85	16357	75,6	•		
32 Malta	89	85	86	17633	78,4	87,9		
35 Węgry	80	96	83	14584	72,7	99,3		
36 Polska	82	96	79	11379	74,3	99,7		
38 Estonia	77	97	82	13539	71,3	99,8		
39 Litwa	79	97	79	11702	72,3	99,6		
42 Słowacja	82	91	82	13494	74,0	99,6		
45 Chorwacja	83	90	79	11080	75,0	98,1		
48 Łotwa	78	96	77	10270	71,6	99,7		
55 Bułgaria	79	93	71	7731	72,2	98,2		
B. Pozaeuropejskie								
3 Australia	92	99	95	29632	80,3	99,9	116	
5 Kanada	92	97	96	30677	80,0	•	94	
10 USA	87	97	99	37562	77,4	•	93	
11 Japonia	95	94	94	27967	82,0	•	84	
19 Nowa Zelandia	90	99	90	22582	79,1	•	106	
22 Hongkong	94	87	94	27179	81,6	93,5	74	
23 Izrael	91	95	88	20033	79,7	96,9	91	
25 Singapur	89	97	88	24481	78,7	92,5	87	
28 Korea Pd.	87	97	87	17971	77,0	97,9	93	
34 Argentyna	82	96	80	12106	74,5	97,2	95	
37 Chile	88	91	77	10274	77,9	95,7	81	
44 Kuwejt	87	80	87	18047	76,9	82,9	74	
46 Urugwaj	84	94	74	8280	75,4	97,7	88	
52 Kuba	87	91	67	•	77,3	96,9	80	
53 Meksyk	83	85	75	9160	75,1	90,3	75	

Oznaczenia: 1 – średnia przewidywana długość życia w momencie urodzenia, 2 – wskaźnik edukacji, 3 – wskaźnik produktu krajowego brutto (GDP), 4 – PKB na 1 mieszkańca w dolarach US wg siły nabywczej PPP, 5 – przeciętna długość życia, 6 – % osób w wieku 15 lat i więcej umiejących czytać i pisać, 7 – odsetek dzieci i młodzieży uczącej się i studiującej.

Źródło: jak w tab. 1, 2.

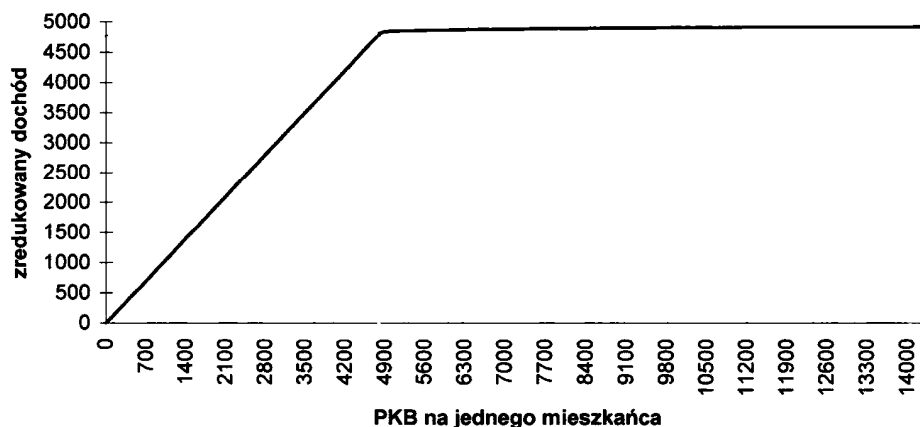
Aby jeszcze jaśniej przedstawić sposób redukowania dochodu według Atkinsona, warto posłużyć się przykładem obliczeń dla kraju o bardzo wysokim PKB – Stanów Zjednoczonych. W 1993 roku USA miały dochód narodowy na jednego mieszkańca równy 21449 dolarów. Linia ubóstwa wynosiła wtedy 4829 \$. Stany Zjednoczone przekroczyły więc aż czwarty próg, który wynosił $4 \cdot 4829 \$ = 19316 \$$. Uzyskały ponadto jeszcze nadwyżkę $(21449 \$ - 19316 \$) = 2133 \$$. Sposób obliczeń będzie więc wyglądał następująco:

$$\begin{aligned} & 4829 + 2(4829)^{1/2} + 3(4829)^{1/3} + 4(4829)^{1/4} + 5(4829)^{1/5} = \\ & = 4829 + 139 + 50,7 + 33,3 + 23 = \underline{\underline{5075}} \end{aligned}$$

Godne uwagi jest, jak bardzo został zredukowany PKB – z 21449 \$ do jedynie 5075 \$. Można sobie wyobrazić kraj o dochodzie 4829 \$. W 1993 r. liczba ta nie była zredukowana (patrz formuła Atkinsona). Różnica w dochodach rzeczywistych między USA, a omawianym krajem wynosiła $(21449 \$ - 4829 \$) = 16620 \$$. Po zredukowaniu natomiast: $(5075 \$ - 4829 \$) = 246 \$$. Powstaje pytanie, skąd taka radykalna metoda redukowania dochodu. Struktura obliczeń została stworzona na podstawie wieloletnich badań w wielu krajach. Jak już podkreślano, biedniejsze społeczeństwa czerpią proporcjonalnie znacznie większe korzyści z dochodu niż ludność krajów najlepiej rozwiniętych. Chodzi o to, że ceny w krajach dobrze rozwiniętych są znacznie wyższe niż w krajach Trzeciego Świata. Przykładowo, za 5 \$ w Stanach Zjednoczonych można kupić znacznie mniej, niż w krajach biednych. Dochodzi do tego fakt, iż w krajach wysoko rozwiniętych ludzie znacznie częściej korzystają z różnego typu usług (np. często chodzą do restauracji). Te właśnie usługi wliczane są do PKB, a płace w tych krajach są wysokie. W związku z tym dochód narodowy przedstawiany w statystykach jest wysoki. Możliwe też, że twórcy formuły uważali, że zredukowany dochód wystarczy do zaspokojenia podstawowych potrzeb ludności (żywność, mieszkanie, ubranie itd.), natomiast wszelkie nadwyżki wydawane przykładowo na dzieła sztuki nie są niezbędne. Jakby nie było uznane, że formuła Atkinsona jest dobrym sposobem redukowania dochodu. Rysunek 1 przedstawia wyniki formuły Atkinsona, w zależności od PKB. Jak widać, kraje wysoko rozwinięte czerpią bardzo niewielkie korzyści z dużych dochodów narodowych.

Biorąc pod uwagę zróżnicowanie cen na produkty i usługi przelicza się również PKB według kursu walut na ceny według siły nabywczej. Stąd też, jeżeli w Polsce PKB według kursu walut na 1 mieszkańca wynosił w 2003 r. 5580 \$ dolarów USA, to po przeliczeniu według siły nabywczej osiągnął wartość 11379, czyli dwukrotnie więcej.

Redukcja dochodu narodowego według formuły Atkinsona

Rys. 1. Redukcja dochodu narodowego według formuły Atkinsona

Źródło: opracowanie własne, linia ubóstwa – 4829 \$.

Tylko w USA PKB na 1 mieszkańca zarówno wg kursu walut i siły nabywczej jest równy. Dlatego w statystykach ONZ próbuje się przeliczać PKB wyrażany wg kursu walut na siłę nabywczą uwzględniając właśnie koszty utrzymania. Dlatego dane w tab. 4 pokazują wartości absolutne PKB w dwóch ujęciach. W takich krajach, jak Norwegia, Islandia, Szwecja, Szwajcaria, Japonia i w szeregu innych PKB wyrażony w sile nabywczej jest niższy od wartości wyrażonej według kursu walut. W państwach, które zajmują niższe pozycje w rankingu HDI (od 21 w dół) dochód według siły nabywczej w niektórych z nich jest nieraz dwukrotnie wyższy (np. w Polsce, Chile, Słowacji, Łotwie), a w niektórych nawet trzykrotnie (Argentyna, Bułgaria) wyższy niż wyrażony według kursu walut. Ale nawet w Luksemburgu, Kanadzie, Włoszech, Nowej Zelandii ze względu na to, że koszty utrzymania w tych krajach są niższe w porównaniu z USA, dochód według siły nabywczej też jest nieco wyższy aniżeli wyrażony według kursu walut. Dlatego wiele państw ma podobną wysokość dochodu w przeliczeniu na 1 osobę, np. w Irlandii wysokość ta jest nawet nieco wyższa niż w USA i Norwegii, w Austrii wyższa niż we Francji, we Włoszech taki jak w W. Brytanii, a w Finlandii taki dochód, jak we Francji i Japonii, w Słowacji prawie taki, jak w Estonii i nieco wyższy niż w Polsce, ale w rankingu Polska wyżej się plasuje niż Słowacja, bo decydują jeszcze dwa inne parametry (długość życia i edukacja). Rozpiętości w dochodach są jednak znacznie większe

wśród krajów zaliczanych do wysoko rozwiniętych niż w zakresie edukacji i długości trwania życia w momencie urodzenia (patrz tab. 3).

Jak już wcześniej wspomniano, z jednej strony na wysokość PKB wpływa edukacja, zdrowie, a z drugiej strony wydatki na edukację, zdrowie determinowane są w dużej mierze przez wysokość PKB. W krajach najlepiej rozwiniętych na 1 mieszkańca na zdrowie przeznaczają się na ogół powyżej 2000 dolarów rocznie, a nawet powyżej 3000 (Norwegia, Szwajcaria, Luksemburg) lub powyżej 5000 (USA). Tymczasem w państwach znajdujących się w rankingu na pozycjach 36–57 wydatki te kształtowały się poniżej 800 dolarów. Również w tych państwach wydaje się o wiele mniej na 1 mieszkańca na edukację, pomimo że właśnie w tych krajach jest większy odsetek dzieci i młodzieży w ogólnej liczbie mieszkańców niż w państwach zajmujących czołowe pozycje w rankingu HDI. Wydatki na edukację w zdecydowanej większości państw na 1 mieszkańca są niższe aniżeli na ochronę zdrowia, w niektórych z nich nawet dwukrotnie mniejsze (np. w USA, Japonii, Niemczech, Grecji), a wyjątkowo tylko w Danii, Litwie, Łotwie, Chile wyższe, a w Irlandii, Finlandii, w Polsce prawie takie same, jak na edukację. Wydatki na edukację państwa i prywatne w Polsce na 1 mieszkańca są przeszło czterokrotnie mniejsze niż w Norwegii, Danii i trzykrotnie mniejsze niż w Irlandii, Szwecji, USA, a także niższe aniżeli w Hiszpanii, Grecji, Portugalii i nieco tylko wyższe jak w Meksyku (tab. 4).

O zmniejszaniu się różnic w rozwoju społeczno-gospodarczym między państwami decyduje w zasadzie tempo wzrostu PKB w porównaniu z tempem przyrostu ludności. W grupie krajów zaliczanych do wysoko rozwiniętych przeciętne tempo wzrostu PKB w latach 1975–2003 kształtowało się w granicach od 0,3% (Bułgaria) do 6,1% Korea Płd., a w sumie dla wszystkich państw sklasyfikowanych według metody HDI wynosiło ono 2,2%. W latach 1990–2003 tempo to było nieco niższe i wynosiło 1,8%, ponieważ osłabł rozwój Japonii, Korei Płd. i większości państw Unii Europejskiej. Co prawda szybszy był rozwój Irlandii, Finlandii, Węgier, Grecji Hiszpanii, ale ich łączny potencjał gospodarczy wyrażany w liczbach absolutnych wytwarzanego PKB nie był w stanie dorównać potencjałowi gospodarczemu Niemiec czy Japonii, gdzie tempo wzrostu gospodarczego wyraźnie zmalało (patrz dane zawarte w tab. 4). W każdym razie tempo wzrostu PKB w latach 1975–2003 było wyższe niż tempo przyrostu ludności w tych krajach, które przeciętnie wynosiło 0,8% rocznie, przy czym w Zjednoczonych Emiratach Arabskich wynosiło 7,2% (najwyższe z 57 państw sklasyfikowanych jako rozwinięte), w Katarze 5,2%, Kuwejcie 3,3%, Brunei 2,9%, Kosta Rica 2,5%, w Izraelu 2,3%, Singapurze 2,2%, Panamie 2,1% i w Meksyku 2%.

Tabela 4. Niektóre dane dotyczące wybranych krajów wysoko rozwiniętych

Pozycja w rankingu HDI 2003	Państwo	PKB w mld dolarów \$ według		Przeciętne tempo wzrostu PKB w latach		Wydatki na 1 mieszkańca w dolarach US PPP w 2002 r. na:		Przeciętne zmiany roczne cen towarów i usług konsumpcyjnych	
		kursu walut	siły nabywczej	1975–2003	1990–2003	zdrowie	oświatę	1990–2003	2002–2003
1	Norwegia	220,9	171,9	2,8	2,9	3409	2840	2,3	2,5
2	Islandia	10,5	9,0	1,7	2,1	2802	1800	3,2	2,1
3	Australia	522,4	589,1	1,9	2,6	2699	1465	2,4	2,8
4	Luksemburg	26,5	27,9	3,9	3,6	3066	1786	2,0	2,0
5	Kanada	856,5	970,3	1,6	2,3	2931	1587	1,8	2,8
6	Szwecja	301,6	239,6	1,6	2,0	2512	2050	1,7	1,9
7	Szwajcaria	320,1	224,6	1,0	0,5	3446	1809	1,3	0,6
8	Irlandia	153,7	150,7	4,5	6,7	2367	2072	2,7	3,5
9	Belgia	301,9	294,0	1,9	1,8	2515	1781	1,0	1,6
10	USA	10948,5	10923,4	2,0	2,1	5274	2128	2,6	2,3
11	Japonia	4300,9	3567,8	2,4	1,0	2133	1006	0,4	-0,3
12	Holandia	511,5	476,5	1,8	2,1	2564	1509	2,8	2,1
13	Finlandia	161,9	144,0	2,0	2,5	1943	1772	1,6	0,9
14	Dania	211,9	169,5	1,6	1,9	2583	2668	2,2	2,1
15	W. Brytania	1794,9	1610,6	2,1	2,5	2160	1440	2,7	2,9
16	Francja	1757,6	1654,0	1,7	1,6	2736	1544	1,6	2,1
17	Austria	253,1	243,5	2,1	1,8	2220	1713	2,1	1,4
18	Włochy	1468,3	1563,3	2,0	1,5	2166	1267	3,3	2,7
19	Nowa Zelandia	79,6	90,5	1,0	2,1	1857	1555	1,9	1,8
20	Niemcy	2403,2	2291,0	2,0	1,3	2817	1276	1,8	1,0
21	Hiszpania	838,7	920,3	2,2	2,4	1640	984	3,5	3,0
24	Grecja	172,2	220,2	1,0	2,1	1814	793	7,2	3,5
27	Portugalia	147,9	189,3	2,8	2,2	1702	1056	4,0	3,3
28	Korea Pd.	605,3	861,0	6,1	4,6	982	761	4,5	3,6
31	Czechy	89,7	166,9	•	1,5	1118	720	6,1	0,1
34	Argentyna	129,6	445,2	0,4	1,3	956	469	7,2	13,4
35	Węgry	82,7	147,7	1,1	2,6	1078	796	16,9	4,6
36	<u>Polska</u>	209,6	434,6	•	4,2	657	630	19,1	0,7
37	Chile	72,4	162,1	4,0	4,1	642	681	7,2	2,8
38	Estonia	9,1	18,3	0,4	3,3	604	•	14,8	1,3
39	Litwa	18,2	40,4	•	0,5	549	681	19,3	-1,2
42	Słowacja	32,5	72,7	0,5	2,4	723	692	8,1	8,6
48	Łotwa	11,1	23,8	•	0,5	477	600	19,1	2,9
53	Meksyk	626,1	937,8	0,9	1,4	550	476	16,7	4,5
55	Bułgaria	19,9	60,5	0,3	0,6	499	271	83,8	2,2

W 7 państwach wymienionych wyżej, gdzie tempo przyrostu rzeczywistego ludności w latach 1975–2003 kształtowało się powyżej 2% rocznie, liczba ludności wzrosła z 11,4 mln w 1975 r. do 25,6 mln w 2003 r. a więc przyrost wyniósł 14,2 mln, podczas gdy w samym Meksyku w tym czasie liczba mieszkańców wzrosła o 54 mln (z 50,3 mln do 104,3 mln), a w USA o 72,4 mln, w Argentynie o 12 mln, w Japonii o 16,2 mln (patrz tab. 5).

W 4 państwach europejskich należących do byłego obozu socjalistycznego w okresie 1975–2003 następował ubytek ludności. Należały do nich: Bułgaria, Węgry, Estonia, Łotwa. Jeżeli więc PKB w tych państwach wzrastał, to był dzielony między mniejszą liczbę ludności i następowała poprawa w rozwoju, w zależności jednak od tego, jak ten dochód był dzielony i jaka warstwa społeczna przywłaszczała największą jego część proporcjonalnie do liczebności czy odwrotnie proporcjonalnie. Tak więc może następować absolutny przyrost PKB na 1 mieszkańca, ale niekoniecznie musi następować postęp w rozwoju społeczno-ekonomicznym, ponieważ może być on przywłaszczany przez niewielką grupę ludności i wywożony za granicę, np. przez właścicieli firm, (banków) zlokalizowanych w danym kraju. Dlatego można mówić o PKB wytworzonym i podzielonym w danym kraju oraz o dochodzie narodowym (PNB), który jest pojęciem szerszym od PKB, ale trudnym do obliczenia. Obejmuje on dochód wytworzony w innych państwach przez firmy danego kraju i w wyniku transferu zysku zasila (powiększa) jego dochód do podziału, a zmniejsza dochód w państwie, w którym został wytworzony. Ponadto na wielkość dochodu pozostającego do podziału wpływa bilans handlu zagranicznego. Ujemne saldo w handlu oznacza, że do podziału pozostaje więcej niż wytworzono i odwrotnie jest kiedy saldo handlu zagranicznego jest dodatnie. Na ten temat więcej czytelnik się dowie z przedmiotu „Makroekonomia” i „Międzynarodowe stosunki gospodarcze”.

Dochód narodowy i PKB nie jest najlepszym wskaźnikiem odzwierciedlającym poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego, ale koniecznym do tego, by ten rozwój następował. Na ogół im wyższy dochód, tym niższy współczynnik przyrostu naturalnego ludności, tym mogą być niższe wydatki na ochronę zdrowia, edukację, ale i niższy popyt na pewne dobra konsumpcyjne. Pozwala to na zmianę struktury podziału dochodu, np. można wtedy więcej przeznaczać na inwestycje zamiast na konsumpcję i przyczyniać się do modernizacji gospodarki i wzrostu jej konkurencyjności na globalnym rynku. Należy wspomnieć także o tym, że na ogół wraz ze wzrostem PKB na jednego mieszkańca rosną też ceny towarów i usług konsumpcyjnych, a więc np. żywności, energii elektrycznej, gazu, paliwa, wzrastają czynsze za mieszkanie, koszty podróży, czy też ceny książek.

Tabela 5. Ludność niektórych państw wysoko rozwiniętych w latach 1975–2003

Pozycja w rankingu HDI w 2003 r.	Państwo	Ludność w mln		Dyna- mika 2003 1975	Roczne tempo wzrostu ludności 1975– –2003	Współczynnik dzietności		Udział % osób w 2003 r. w wieku	
		1975	2003			1970– –1975	2000– –2005	0–14	65 i więcej
1	Norwegia	4,0	4,6	115	0,5	2,2	1,8	19,9	13,3
2	Islandia	0,2	0,3	150	1,0	2,8	2,0	22,5	10,1
3	Australia	13,6	19,7	145	1,3	2,5	1,7	20,3	10,7
4	Luksemburg	0,4	0,5	125	0,8	2,0	1,7	19,0	11,9
5	Kanada	23,1	31,6	137	1,1	2,0	1,5	18,2	11,1
6	Szwecja	8,2	9,0	110	0,3	1,9	1,6	17,9	15,0
7	Szwajcaria	6,3	7,2	114	0,5	1,8	1,4	17,0	13,5
8	Irlandia	3,2	4,0	125	0,8	3,8	1,9	20,6	9,3
9	Belgia	9,8	10,4	106	0,2	1,9	1,7	17,1	15,1
10	USA	220,2	292,6	133	1,0	2,0	2,0	21,1	10,7
11	Japonia	111,5	127,7	114	0,5	2,1	1,3	14,2	16,0
12	Holandia	13,7	16,1	117	0,6	2,1	1,7	18,4	11,9
13	Finlandia	4,7	5,2	111	0,4	1,6	1,7	17,7	13,4
14	Dania	5,1	5,4	104	0,2	2,0	1,8	18,8	12,8
15	W. Brytania	55,4	59,3	107	0,2	2,0	1,7	18,4	13,8
16	Francja	52,7	60,0	114	0,5	2,3	1,9	18,3	14,5
17	Austria	7,6	8,1	106	0,3	2,0	1,4	16,0	14,0
18	Włochy	55,4	58,0	105	0,2	2,3	1,3	14,1	16,7
19	Nowa Zelandia	3,1	3,9	126	0,9	2,8	2,0	22,0	10,4
20	Niemcy	78,7	82,6	105	0,2	1,6	1,3	14,8	15,0
21	Hiszpania	35,6	42,1	118	0,6	2,9	1,3	14,3	14,5
24	Grecja	9,0	11,1	123	0,7	2,3	1,3	14,6	15,2
26	Słowenia	1,7	2,0	118	0,4	2,2	1,2	14,5	12,9
27	Portugalia	9,1	10,4	114	0,5	2,7	1,5	16,0	14,4
28	Korea Pd.	35,3	47,5	134	1,1	4,3	1,2	19,5	7,0
31	Czechy	10,0	10,2	102	0,1	2,2	1,2	15,3	12,2
34	Argentyna	26,0	38,0	146	1,3	3,1	2,4	27,1	8,7
35	Węgry	10,5	10,2	97	-0,1	2,1	1,3	16,2	13,1
36	Polska	34,0	38,6	113	0,5	2,3	1,3	17,3	10,9
37	Chile	10,4	16,0	154	1,5	3,6	2,0	26,1	6,6
38	Estonia	1,4	1,3	93	-0,2	2,2	1,4	16,2	13,9
39	Litwa	3,3	3,5	106	0,2	2,3	1,3	18,0	13,0
42	Słowacja	4,7	5,4	115	0,5	2,5	1,2	17,8	10,1
45	Chorwacja	4,3	4,5	105	0,2	2,0	1,3	16,1	14,2
48	Łotwa	2,5	2,3	92	-0,2	2,0	1,3	15,9	14,2
53	Meksyk	59,3	104,3	176	2,0	6,6	2,4	32,1	4,2
55	Bułgaria	8,7	7,8	90	-0,4	2,2	1,2	14,4	14,3

Aby nastąpił postęp w rozwoju, tempo wzrostu dochodu (PKB) na 1 mieszkańca musi być wyższe od przeciętnego rocznego tempa wzrostu cen towarów i usług, które ludność nabywa. Na przykład ogromny wzrost cen nastąpił w latach 1990–2003 we wszystkich krajach byłego obozu socjalistycznego, w tym również w Polsce, ale najwyższy w Bułgarii, niższy nieco w Chorwacji (tab. 4). Ceny te wzrosły też bardzo w Urugwaju, a najmniej w Japonii. W ostatnich latach (2002–03) wzrost cen (poza Urugwajem i Argentyną) był już nawet w krajach Europy Centralnej i Wschodniej niewielki. W krajach o wysokim poziomie rozwoju, które w rankingu HDI zajmowały pozycje od 1 do 21 wzrost cen oscylował w obu okresach od 0 do 3% (Irlandia 3,5% w ostatnich latach), a w niektórych krajach następował nawet spadek (Japonia, Hongkong) po to, by zachęcić ludność do wyższej konsumpcji i pobudzić rozwój poprzez wzrost produkcji, zatrudnienia, dochodów. Zatem rozwój społeczno-gospodarczy jest procesem bardzo złożonym i coraz bardziej komplikującym się wraz z rosnącą integracją państw, firm i tworzeniem się ogólnoswiatowego rynku prowadzącego do swobodnego przepływu kapitału, towarów, informacji, technologii, innowacji, przy ograniczonej mobilności przestrzennej ludności między państwami najslabiej rozwiniętymi a wysoko rozwiniętymi. Zatem kraje najbogatsze i bogate niechętnie chcą się dzielić bogactwem z krajami biednymi i ograniczają się do doraźnej pomocy.

W dłuższym okresie trudno jest porównywać rozwój państw w oparciu o PKB ze względu na zmiany cen i zmiany kursu walut, w tym spadek wartości dolara amerykańskiego.

Jak duże mogą być różnice w dynamice rozwoju, niech świadczą dane dotyczące państw, które przeszły głęboką transformację ustrojową. Wzrost (w %) realnego PKB w latach 1989–2005 (1989 = 100) przedstawiał się następująco⁸:

Turkmenistan	63
Polska	48
Albania	38
Słowenia	31
Węgry	27
Estonia	23
Białoruś	23
Czechy	21
Słowacja	21
Uzbekistan	15
Kazachstan	13
Armenia	11
Rumunia	4

⁸ Źródło: *Nowa Europa. Raport o transformacji*. „Rzeczpospolita” 5.IX.2006.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na czynniki demograficzne wpływające na rozwój społeczno-ekonomiczny. Wśród 57 krajów, które osiągnęły w 2003 r. wskaźnik HDI powyżej 800, liczba ludności wzrosła z 972,2 mln w 1975 r. do 1211,5 mln w 2003 r. czyli o 24,6%, podczas gdy wartość PKB w tym czasie podwoiła się. Stąd wynika wniosek, że popyt wewnętrzny na towary i usługi był ograniczony, wobec tego państwa te szukają rynków zbytu w innych krajach, stąd dążność do ustanowienia wolnego handlu i do tzw. globalizacji.

Pośród 57 państw wysoko rozwiniętych najwięcej mieszkańców posiadają USA, Japonia i Meksyk, a w następnej kolejności Niemcy, Francja, W. Brytania, Włochy i nieco już mniej Korea Płd., Hiszpania, Polska, Argentyna i Kanada. Liczba mieszkańców USA jest przeszło dwu i półkrotnie większa niż Meksyku i stanowiła w 2003 r. 24,1% ogółu ludności zaliczanych wg wskaźnika HDI do wysoko rozwiniętych. Łącznie ludność największych pod względem liczby mieszkańców 11 państw wyżej wymienionych liczyła 982,3 mln, co stanowiło 81,1% ogółu krajów wysoko rozwiniętych. Następnich 12 państw liczyło 136,2 mln, czyli na pozostałe 34 kraje przypadało zaledwie 93,0 mln ludności. W latach 1975–2003 najszybciej wzrastała ludność w Katarze (wzrost z 200 tys. do 700 tys.), w Kuwejcie (wzrost z 1 mln do 2,5 mln), Brunei-Darussalam (nastąpiło podwojenie z 200 tys. do 400 tys.), w Meksyku, Chile, Argentynie, Islandii, Australii i Korei Południowej. Te kraje, a szczególnie kraje arabskie i Ameryki Łacińskiej charakteryzowały się wysokim współczynnikiem dzietności (tab. 5), a zarazem i przyrostu naturalnego, który wpływał na wzrost ludności. Natomiast w krajach, takich jak USA, Kanada, Australia, Niemcy, W. Brytania, Francja, Austria, Kuwejt istotnym czynnikiem wpływającym na przyrost ludności były imigracje z krajów będących na niższym etapie rozwoju (np. z Meksyku do USA). W większości państw zaliczanych do rozwiniętych następował jednak powolny przyrost rzeczywisty ludności, co przy wyższym wzroście PKB wpływało na poprawę warunków życia ludności. Są jednak i takie państwa, w których następował w latach 1975–2003 ubytek ludności (tab. 5) w wyniku niskiego przyrostu naturalnego, emigracji⁹ i dokonującej się transformacji ustroju politycznego i gospodarczego.

Istotnym czynnikiem wpływającym na rozwój społeczno-gospodarczy jest struktura wieku społeczeństwa i jego aktywność ekonomiczna. Zbyt duży odsetek dzieci powoduje obciążenie społeczeństwa kosztami utrzymania i edukacji, ale jednocześnie zapewnia w przyszłości zasoby pracy

⁹ Por. W. Rakowski, *Potencjał demograficzny państw sąsiadujących z Polską i jego zmiany w latach 1950–2050*, w: *Polska i jej sąsiedzi. Uwarunkowania gospodarcze, polityczne i kulturowe*. Praca zbiorowa pod red. J. Osńskiego, SGH, Kolegium Ekonomiczno-Społeczne, Warszawa 2005.

i ich reprodukcję. W krajach będących na niższym etapie rozwoju udział dzieci do 14 lat w ogólnej liczbie mieszkańców danego kraju przekracza w większości przypadków 25%, a w Meksyku w 2003 r. przekraczał nawet 30% (tab. 5), podczas gdy w krajach, w których przyrost naturalny w długim okresie kształtował się na niskim poziomie, udział dzieci w wieku 0–14 lat wynosi nawet poniżej 16%, a zdarza się, że w tych krajach jednocześnie udział osób w wieku 65 lat i więcej jest wyższy niż dzieci do 14 lat (np. w Japonii, we Włoszech, w Niemczech, Hiszpanii, Grecji), podczas gdy w takich krajach, jak Zjednoczone Emiraty Arabskie, Katar, Kuwejt, Bahrajn, Brunei, w Meksyku nie przekracza 5%, w Chile i Korei Pd. 7%. Stosunkowo niski jest udział (poniżej 11%) osób w wieku 65 lat w USA, Kanadzie, Australii, Nowej Zelandii, a nawet w Polsce, na skutek napływu ludzi młodych i odmładzania społeczeństwa oraz kształtowania się w przeszłości (np. w Polsce) na wysokim poziomie przyrostu naturalnego.

Związek struktury demograficznej z rozwojem gospodarczym jest wielostronny. Wskażmy tylko na kilka z nich. Popyt na towary i usługi jest wywoływany bardziej przez dzieci i ludzi młodych niż przez osoby starsze. Te ostatnie stwarzają większy popyt na usługi służby zdrowia, na lekarstwa, natomiast minimalny na dobra trwałe użytku. Ponadto zdecydowana większość osób w podeszłym wieku ma niższe dochody niż osoby aktywne zawodowo, dlatego też ogranicza konsumpcję. Z ekonomicznego punktu widzenia ważna jest proporcja między ludnością aktywną zawodowo, w tym pracującą a bierną zawodowo, znajdującą się w wieku tzw. przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym. Im więcej jest osób pracujących przypadających na 100 mieszkańców, tym lepiej. Oczywiście wchodzi tu w grę wydajność pracy, która jest przestrzennie bardzo zróżnicowana.

Kraje średnio rozwinięte

Grupa ta według wskaźnika HDI obejmuje kraje umieszczone w raporcie od 58 do 145 miejsca, czyli łącznie 87 państw, w tym dwa największe pod względem liczby ludności Chiny – 1,3 mld i Indie – 1,070 mld oraz jedno, które przekroczyło 200 mln (Indonezja) i jedno państwo zbliżające się do 200 mln (Brazylia), a trzy, które liczą po około 150 mln (Pakistan, Rosja, Bangladesz) i dwa następne szybko przybliżające się do 100 mln (Wietnam, Filipiny) oraz cztery, które przekroczyły 50 mln (Turcja, Egipt, Tajlandia, Iran) i w okresie najbliższych 20 lat osiągną 100 mln. Ponadto Republika Południowej Afryki, Myanmar, Kolumbia, Ukraina liczą po około 50 mln każde, przy czym ta ostatnia charakteryzuje się ubytkiem ludności. Do państw, które w 2003 r. liczyły od 25 do nieco więcej niż 30 mln należą:

Nepal, Wenezuela, Peru, Uzbekistan, Maroko, Uganda, Algieria i Sudan. W przedziale 20–25 mln znajdowały się: Maleszja, Rumunia, Arabia Saudyjska, Sri Lanka, Ghana a Syria zbliżała się do 20 mln. Ponad 10 mln mieszkańców liczyły: Kazachstan, Kambodża, Ekwador, Gwatemala, Zimbabwe. Pozostałe zatem 51 kraje, znajdujące się w grupie zaliczanej do średnio rozwiniętych, liczyły poniżej 10 mln, w tym 11 poniżej pół miliona, a 7 dalszych nie przekroczyły jednego miliona. Zatem w grupie tej, jak i poprzedniej znajdują się kraje giganty o bardzo rozległym i chłonnym rynku, jak też kraje miniaturowe, często wyspiarskie, oddalone od stałych lądów, których gospodarka opiera się na turystyce, rybołówstwie lub też eksploatacji surowców i są one silnie uzależnione od swoich dawnych metropolii. Zdecydowana większość z nich uzyskała formalną niepodległość dopiero po 1960 roku, podobnie zresztą to się działo z wieloma innymi liczącymi współcześnie powyżej nie tylko 1 mln, ale nawet więcej niż 50 mln (Wietnam – była kolonia francuska, Bangladesz, Pakistan – były kolonie brytyjskie, a nawet powyżej 200 mln (Indonezja – była kolonia holenderska). Niektóre z państw zaliczanych do średnio rozwiniętych wchodziły w skład imperium rosyjskiego, które rozpadło się w 1990 r. W tej grupie znalazła się nie tylko więc sama Rosja, ale także Ukraina, Mołdawia, Gruzja, Azerbejdżan, Kirgistan, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Turkmenistan, Armenia i trzy państwa byłego obozu socjalistycznego: Rumunia, Mongolia i Albania. Zestaw państw tworzących grupę średnio rozwiniętych jest bardzo rozległy i wśród nich znajdują się również państwa europejskie, prócz już wymienionych, takie jak Bośnia i Hercegowina, jako kraj, który przed rozpadem Jugosławii wchodził w jej skład, podobnie jak Słowenia i Chorwacja, które zaliczono do państw wysoko rozwiniętych. Nie sklasyfikowano natomiast Serbii, Czarnogóry, które również wchodziły w skład Jugosławii, ale niedostępność danych uniemożliwiła obliczenie syntetycznego wskaźnika. Wśród tej grupy 87 państw można wydzielić 3 podgrupy o wskaźniku syntetycznym 700 do 799 (I podgrupa), 600–699 (II) i 500–599. Najwięcej jest państw w podgrupie I, bo 51. Otwiera ją Libia (58 w rankingu) z 799 punktami, a zamyka Kirgistan (109 w rankingu) z 702 punktami. W podgrupie II znajdowało się w 2003 r. 18 państw. Otwierała ją Indonezja a zamykały Indie z 602 punktami. Podgrupa III liczyła także 19 państw. Otwierały ją Wyspy Salomona (128 w rankingu) z 594 punktami, a zamykało Zimbabwe (145 miejsce) z 505 punktami. W okresie 1975–2003 wspomniana grupa państw ulegała również znacznym zmianom, w większości przypadków pozytywnym. Przykładowo w Chinach wskaźnik HDI w tym okresie wzrósł o 230 punktów, w Indiach o 190, w Indonezji o 229, w Brazylii o 147, w Tajlandii o 164, w Filipinach o 104, w Maleszji o 181, w Egipcie o 220, w Turcji o 166, podczas gdy w RPA zaledwie o 3 punkty, a w Zimbabwe nastąpił spadek

Tabela 6. Wskaźniki HDI dla wybranych państw średnio rozwiniętych

Kolejność w rankingu 2003	Nazwa państwa	HDI w latach				
		1975	1990	1995	2000	2003
59	Macedonia	•	•	•	•	797
61	Malezja	615	72	760	790	796
62	Rosja	•	817	770	•	795
63	Brazylia	645	719	747	783	792
64	Rumunia	•	772	768	773	792
68	Bośnia i Hercegowina	•	•	•	•	786
69	Kolumbia	662	727	752	773	785
72	Albania	•	703	702	736	780
73	Tajlandia	614	714	749	•	778
75	Wenezuela	718	759	767	772	772
77	Arabia Saudyjska	603	708	744	762	772
78	Ukraina	•	799	747	754	766
79	Peru	643	707	734	•	762
80	Kazachstan	•	767	721	731	761
82	Ekwador	630	715	730	•	759
84	Filipiny	654	720	736	•	758
85	Chiny	525	627	683	•	755
93	Sri Lanka	607	705	727	•	751
94	Turcja	587	678	738	•	753
99	Iran	566	650	694	721	736
103	Algeria	506	649	671	•	722
106	Syria	540	646	672	692	721
109	Kirgistan	•	•	•	•	702
110	Indonezja	468	625	663	680	697
111	Uzbekistan	•	•	•	•	694
113	Boliwia	512	604	636	672	687
114	Mongolia	•	673	633	657	679
115	Moldawia	•	739	682	665	671
119	Egipt	439	579	611	•	659
120	Republika Pd. Afryki	655	735	742	696	658
122	Tadżykistan	•	696	629	630	652
123	Gabon	•	•	•	•	635
124	Maroko	429	548	579	610	631
127	Indie	412	513	546	577	602
129	Myanmar (Birma)	•	•	•	•	578
135	Pakistan	363	462	492	•	527
138	Ghana	439	511	531	556	520
139	Bangladesz	345	419	452	506	520
141	Sudan	349	428	465	500	512
142	Kongo	452	526	531	•	512
143	Togo	423	500	510	529	512
144	Uganda	546	409	412	474	508
145	Zimbabwe		637	589	527	505

o 41 punktów, podobnie jak w Rosji, na Ukrainie. Maksymalna rozpiętość między państwami w tej grupie dla wybranych lat była następująca: w 1975 między Wenezuelą (718 punktów) a Bangladeszem wynosiła 373 punkty. W 1990 między Rosją (817 punktów) a Ugandą wynosiła 408 punktów, w 1995 między Rosją (770 punktów) a Ugandą różnica zmalała do 358 punktów, w 2000 r. między Malezją (790 punktów) a Ugandą wynosiła 316 punktów, a w 2003 r. między Macedonią a Zimbabwe wynosiła 292 punkty. Nastąpiło więc w tej grupie zmniejszenie różnic w rozwoju społeczno-ekonomicznym (patrz tab. 6), ponieważ spowolniła dynamika przyrostu ludności, poprawiła się oświata, wzrastał dochód narodowy na 1 mieszkańca. Ogromny postęp nastąpił w największych pod względem liczby ludności państwach świata, to jest w Chinach i Indiach, ale także w Indonezji, Wietnamie, Malezji, Tajlandii, Turcji, Brazylii, Chile. Ale są takie państwa (40), w których w stosunku do roku 1975 sytuacja się niewiele zmieniła, a nawet w niektórych z nich pogorszyła, np. w Iraku, RPA, Rosji, Ukrainie, Bośni i Hercegowinie. W grupie państw zaliczanych do średnio rozwiniętych największy potencjał gospodarczy, jak i demograficzny reprezentują Chiny i Indie, przy czym przy niewielkiej różnicy w zakresie liczby mieszkańców między tymi państwami PKB liczony zarówno według kursu walut, jak i według siły nabywczej ludności, w Chinach jest przeszło dwukrotnie wyższy (tab. 7). Trzecie miejsce wśród krajów średnio rozwiniętych pod względem potencjału ekonomicznego zajmowała w 2003 r. Brazylia, a tuż za nią Rosja, a następne piąte miejsce (licząc siłę nabywczą) Indonezja, Turcja oraz Tajlandia, RPA, Iran, Filipiny. W przeliczeniu na 1 mieszkańca w sile nabywczej dochód ten kształtował się od poniżej 1000 dolarów US w Kongo (dawna kolonia francuska) i nieco więcej w Tadżykistanie (dawna republika wchodząca w skład Związku Radzieckiego), Ugandzie, Togo, Mołdawii, Bangladeszu, Kirgistanie, Uzbekistanie. Wśród państw o najniższym dochodzie przypadającym na 1 mieszkańca znajdują się kraje afrykańskie i aż 4 kraje, które wchodziły w skład Związku Radzieckiego, a prócz tego jedno z najbardziej zaludnionych państw świata – Bangladesz. Najwyższym dochodem na 1 mieszkańca charakteryzowała się Arabia Saudyjska – największy eksporter ropy naftowej na świecie, gdzie dochód ten przekraczał 13 tys. dolarów. Ponadto względnie wysoki dochód był w RPA, Malezji, Rosji.

Należy przy tym pamiętać, że mamy tu do czynienia z dochodem przeciętnym, a więc zachodzi często taka sytuacja, że 1% ludności przyswaja 20% ogólnego dochodu, następne 9% najbogatszych mieszkańców zagarnia dalsze 50% dochodu, a do dyspozycji 90% ludności kraju pozostaje do podziału zaledwie 30% lub nawet mniej wytworzonego dochodu. Występują więc duże dysproporcje w podziale wytworzonego dochodu między

Tabela 7. Wybrane wskaźniki dla krajów średnio rozwiniętych

Kolejność w rankingu	Nazwa państwa	PPP US \$ per capita 2003 r.	Średnia długość życia nowo- rodka 2003 r.	Wydatki na zdrowie per capita w PPP US \$ w 2002 r.	PKB w 2003 r. w mld US \$	
					wg kursu walut	PPP
59	Macedonia	6794	73,8	•	4,7	13,9
61	Malezja	9512	73,2	349	103,7	235,7
62	Rosja	9230	65,3	535	432,9	1323,8
63	Brazylia	7790	70,5	611	492,3	1375,7
64	Rumunia	7277	71,3	469	57,0	158,2
68	Bośnia i Hercegowina	5967	74,2	322	7,0	24,7
69	Kolumbia	6702	72,4	536	78,7	298,8
72	Albania	4584	73,8	302	6,1	14,5
73	Tajlandia	7595	70,0	321	143,0	471,0
75	Wenezuela	4919	72,9	272	85,4	126,3
77	Arabia Saudyjska	13226	71,8	534	214,7	298,0
78	Ukraina	5491	66,1	210	49,5	265,5
79	Peru	5260	70,0	226	60,6	142,8
80	Kazachstan	6671	63,2	261	29,7	99,3
82	Ekwador	3641	74,3	197	27,2	47,4
84	Filipiny	4321	70,4	153	80,6	352,2
85	Chiny	5003	71,6	261	1417,0	6445,9
93	Sri Lanka	3778	74,0	131	18,2	72,7
94	Turcja	6772	68,7	420	240,4	478,9
99	Iran	6995	70,4	432	137,1	464,4
103	Algeria	6107	71,1	182	66,5	194,4
106	Syria	3576	73,3	109	21,5	62,2
107	Wietnam	2490	70,5	148	39,2	202,5
109	Kirgistan	1751	66,8	117	1,9	8,8
110	Indonezja	3361	66,8	110	208,3	721,5
111	Uzbekistan	1744	66,5	143	9,9	44,6
113	Boliwia	2587	64,1	179	7,9	22,8
114	Mongolia	1850	64,0	128	1,3	4,6
115	Mołdawia	1510	67,7	151	2,0	6,4
119	Egipt	3950	69,8	192	82,4	266,9
120	Republika Pd. Afryki	10346	48,4	689	159,9	474,1
122	Tadżykistan	1106	63,6	47	1,6	7,0
123	Gabon	6397	54,5	248	6,1	8,6
124	Maroko	4004	69,7	186	43,7	120,6
127	Indie	2892	63,3	96	600,6	3078,2
129	Myanmar (Birma)	•	60,2	30	•	•
135	Pakistan	2097	63,0	62	82,3	311,3
138	Ghana	2238	56,8	73	7,6	46,3
139	Bangladesz	1770	62,8	54	51,9	244,4
141	Sudan	1910	56,4	58	17,8	64,1
142	Kongo	965	52,0	25	3,6	3,6
143	Togo	1696	54,3	163	1,8	8,2
144	Uganda	1457	47,3	77	6,3	36,8
145	Zimbabwe	2443	36,9	152	•	31,4

poszczególne grupy społeczno-zawodowe ludności zarówno w krajach wysoko, średnio jak i słabo rozwiniętych. Jeżeli chodzi o długość trwania życia noworodka urodzonego w 2003 r. kształtuje się od 36,9 lat w Zimbabwie do 74,3 lata w Ekwadorze i nieco tylko mniej w Bośni i Hercegowinie. Przeciętna długość życia najkrótsza jest w krajach afrykańskich, położonych w części południowej i zachodniej, a najdłuższa w krajach Ameryki Południowej i Północnej Afryki (Algieria, Maroko, Egipt). Jednym z czynników, który wpływa na długość trwania życia jest dostępność do służby zdrowia i wydatki ponoszone ze środków publicznych i prywatnych na zdrowie przypadające na 1 osobę w danym kraju. Kształtowały się one w 2003 r. od 25 dolarów w Kongo do powyżej 600 w RPA, Brazylii, podczas gdy w USA przekraczały 5000 dolarów, a w Polsce w przybliżeniu tyle, co w RPA i Brazylii.

Istotnym elementem, który wpływa na przyrost (lub rzadziej spadek) dochodu przypadającego na 1 mieszkańca jest tempo wzrostu gospodarczego w relacji do tempa wzrostu liczby ludności. Są kraje, zwłaszcza w Afryce, ale także w Ameryce Pd., w Azji, szczególnie muzułmańskie, w których w latach 1975–2003 nastąpiło podwojenie liczby mieszkańców, a średnioroczne tempo przyrostu rzeczywistego ludności przekraczało 2%, a w niektórych krajach nawet 3% (Syria, Kongo, Togo, Uganda), a w przypadku Arabii Saudyjskiej 4%. Jeżeli tempo wzrostu gospodarczego było niskie i kształtowało się w granicach 2–3% rocznie, to w takich krajach trudno zauważyć poprawę warunków życia mieszkańców, ponieważ dochód przypadający na 1 mieszkańca nie ulegał zmianie lub był niewielki. Jeżeli tempo wzrostu gospodarczego przekracza rocznie 5%, tak jak, to się dzieje od wielu lat w Chinach, Malezji, Indiach, a tempo przyrostu ludności nie przekracza 2,5% lub jest jeszcze niższe, to w okresie 10–20 lat może nastąpić podwojenie dochodu przypadającego na 1 mieszkańca. Mamy wtedy do czynienia z wyraźnymi zmianami strukturalnymi w gospodarce i społeczeństwie. Wśród krajów zakwalifikowanych do średnio rozwiniętych są takie, gdzie przyrost liczby mieszkańców w latach 1975–2003 był niewielki (Rosja, Rumunia, Mołdawia, Macedonia) lub nawet wystąpił spadek (Ukraina). Warto zauważyć jednak (tab. 8), że do 2015 r. przewiduje się, że we wszystkich krajach tempo wzrostu liczby ludności będzie niższe aniżeli w latach 1975–2003, ponieważ nastąpiło zmniejszenie przyrostu naturalnego.

Tabela 8. Wybrane wskaźniki demograficzne dla krajów średnio rozwiniętych

Kolejność w rankingu 2003	Nazwa państwa	Liczba mieszkańców w mln			Średnioroczne tempo przyrostu		% ludności w 2003 r. w wieku	
		1975	2003	Prognoza 2015	1975– –2003	2003– –2015	poniżej 15 lat	65 i więcej
59	Macedonia	1,7	2,0	2,1	0,7	0,1	20,6	8,8
61	Malezja	12,3	24,4	29,6	2,5	1,6	33,0	3,5
62	Rosja	134,2	144,6	136,7	0,3	- 0,5	16,2	11,5
63	Brazylia	108,1	181,4	209,4	1,8	1,2	28,4	4,9
64	Rumunia	21,3	21,9	20,9	0,1	- 0,4	16,5	12,1
68	Bośnia i Hercegowina	3,7	3,9	3,9	0,2	- 0,1	17,4	10,3
69	Kolumbia	25,4	44,2	52,1	2,0	1,4	31,8	4,2
72	Albania	2,4	3,1	3,3	0,9	0,6	28,3	6,3
73	Tajlandia	41,3	63,1	69,1	1,5	0,7	24,5	5,4
75	Wenezuela	12,7	25,8	31,3	2,5	1,6	32,1	4,0
77	Arabia Saudyjska	7,3	23,3	30,8	4,2	2,3	38,2	2,1
78	Ukraina	49,0	47,5	41,8	- 0,1	- 1,1	16,0	13,1
79	Peru	15,2	27,2	32,2	2,1	1,4	33,2	4,1
80	Kazachstan	14,1	14,9	14,9	0,2	0,0	24,8	6,6
82	Ekwador	6,9	12,9	15,1	2,2	1,4	33,2	4,6
84	Filipiny	42,0	80,2	96,8	2,3	1,6	36,1	3,0
85	Chiny	927,8	1300,0	1393,0	1,2	0,6	22,7	5,9
93	Sri Lanka	14,0	20,4	22,3	1,3	0,7	24,8	5,8
94	Turcja	41,2	71,3	82,6	2,0	1,2	29,7	4,3
99	Iran	33,3	68,2	79,9	2,6	1,3	31,0	3,7
103	Algeria	16,0	31,9	38,1	2,5	1,5	31,2	3,6
106	Syria	7,5	18,1	23,8	3,1	2,3	38,0	2,5
107	Wietnam	48,0	82,0	95,0	1,9	1,2	31,1	4,6
109	Kirgistan	3,3	5,1	5,9	1,6	1,1	32,8	5,0
110	Indonezja	134,4	217,4	246,8	1,7	1,1	25,2	6,4
111	Uzbekistan	14,0	25,8	30,7	2,2	1,4	34,8	3,8
113	Boliwia	4,8	8,8	10,9	2,2	1,7	38,8	3,6
114	Mongolia	1,4	2,6	3,0	2,1	1,2	32,2	3,1
115	Moldawia	3,8	4,2	4,1	0,3	- 0,2	20,0	8,4
119	Egipt	39,3	71,3	88,2	2,1	1,8	34,3	3,8
120	Republika Pd. Afryki	25,9	46,9	47,9	2,1	0,2	32,9	3,2
122	Tadżykistan	3,4	6,4	7,6	2,2	1,5	40,4	3,0
123	Gabon	0,6	1,3	1,6	2,9	1,5	40,9	3,8
124	Maroko	17,3	30,6	36,2	2,0	1,4	31,9	3,9
127	Indie	620,7	1070,8	1260,4	1,9	1,4	32,9	4,1
129	Myanmar (Birma)	30,1	49,5	55,0	1,8	0,9	30,8	4,0
135	Pakistan	68,3	151,8	193,4	2,9	2,0	39,5	3,0
138	Ghana	10,2	21,2	26,6	2,6	1,9	39,9	2,8
139	Bangladesz	73,2	136,6	168,2	2,2	1,7	36,3	2,8
141	Sudan	17,1	34,9	44,0	2,6	1,9	39,7	2,8
142	Kongo	1,5	3,8	5,4	3,2	3,1	46,9	2,4
143	Togo	2,4	5,8	7,8	3,1	2,5	43,9	2,5
144	Uganda	10,8	26,9	41,9	3,3	3,7	50,4	2,1
145	Zimbabwe	6,2	12,9	13,8	2,6	0,6	41,0	2,9

Z danych zawartych w tab. 8 widać nie tylko zróżnicowanie średniego rocznego tempa przyrostu rzeczywistego ludności w poszczególnych państwach w latach 1975–2003 (od -0,1% na Ukrainie i 0,1% w Rumunii do powyżej 4% w Arabii Saudyjskiej), lecz także duże różnice w strukturze wieku mieszkańców. W krajach, gdzie był wysoki przyrost naturalny, udział dzieci i młodzieży w wieku do 14 lat wynosił powyżej 30%, a w niektórych nawet 40% (Togo, Zimbabwe, Kongo, Gabon, Tadżykistan), a nawet 50% (Uganda), podczas gdy w krajach o niskim przyroście udział ten kształtował się poniżej 20% (Ukraina, Rosja, Rumunia, Bośnia i Hercegowina). Wysoki udział dzieci i młodzieży w strukturze wieku z jednej strony stanowi olbrzymie obciążenie dla społeczeństwa, wynikające z kosztów utrzymania (żywność, odzież, mieszkanie, edukacja), ale z drugiej strony stwarza szanse na dalszy rozwój demograficzny i ewentualnie ekonomiczny danego kraju, jeżeli stworzy się warunki do powstawania nowych miejsc pracy lub też będzie zmuszał ludność do emigracji do innych państw, gdzie są lepsze warunki życia. W krajach, gdzie jest wysoki udział dzieci i młodzieży w strukturze wieku ludności występuje jednocześnie bardzo niski udział osób w wieku 65 lat i więcej i nie przekracza on na ogół 5%, a w niektórych kształtuje się nawet poniżej 3%, podczas gdy w krajach o niskim przyroście przekracza 10%. W krajach o większym odsetku osób starszych występuje jednocześnie wyższy procent ludzi aktywnych zawodowo i niższe jest obciążenie pracujących osobami nie pracującymi. Ponadto, jeżeli osoby przeciętnie dłużej żyją, dłużej też pracują i w większym stopniu przyczyniają się do rozwoju ekonomicznego kraju.

Kraje słabo rozwinięte

Na 177 państw sklasyfikowanych według wskaźnika HDI w grupie krajów najslabiej rozwiniętych znalazło się w 2003 r. 31, a wśród nich największe pod względem liczby mieszkańców państwa Afryki – Nigeria i Etiopia. W krajach zaliczanych do słabo rozwiniętych wskaźnik HDI kształtował się w granicach 499 (Madagaskar – 146 w rankingu) – 281 (Niger – 177 w rankingu). Spośród 31 państw najslabiej rozwiniętych 29 z nich to kraje afrykańskie, a jedynie Jemen leży w Azji, ale niemal sąsiaduje z lądem afrykańskim i Haiti położonym w Ameryce Środkowej. Są to państwa w większości przypadków postkolonialne (poza Etiopią), na terenie których toczyły się wojny domowe, uniemożliwiające rozwój ekonomiczny. Wśród tej grupy są państwa bogate w surowce mineralne (Mauretania –

Tabela 9. Kraje najstabiliej rozwinięte pod względem ekonomiczno-społecznym

Wartość wskaźnika HDI w latach			Państwo	PKB w mld dolarów US w 2003 r.		PKB per capita w 2003 r.		Tempo wzrostu	
1975	1985	2003		wg kursu walut	PPP	wg kursu walut	PPP	1975	1990
400	436	499	Madagaskar	5,5	13,7	324	809	- 1,6	- 0,9
530	584	498	Suazi	1,8	5,2	1669	4726	1,8	0,2
416	505	497	Kamerun	12,5	34,1	776	2118	- 0,5	0,2
461	534	497	Lesotho	1,1	4,6	635	2561	3,1	2,3
•	•	495	Dżibuti	0,6	1,5	886	2086	- 4,2	- 3,3
•	•	489	Jemen	10,8	17,0	565	889	•	2,4
340	384	477	Mauretania	1,1	5,0	384	1766	0,4	1,6
•	458	475	Haiti	2,9	14,7	346	1742	- 2,3	- 2,8
461	530	474	Kenia	14,4	33,1	450	1037	0,2	- 0,6
284	•	470	Gambia	0,4	2,6	278	1859	- 0,2	- 0,1
•	•	466	Gwinea	3,6	16,6	459	2097	1,4	1,6
311	375	458	Senegal	6,5	16,9	634	1648	•	1,3
318	386	453	Nigeria	58,4	143,3	428	1050	- 0,5	•
342	401	450	Rwanda	1,6	10,6	195	1268	- 0,5	0,7
•	•	445	Angola	13,2	31,7	975	2344	- 1,1	0,4
•	•	444	Erytrea	0,8	3,7	171	849	•	1,0
304	362	431	Benin	3,5	7,5	517	1115	0,7	2,2
409	448	420	Wybrzeże Kości S.	13,7	24,8	816	1476	- 1,9	- 0,4
•	•	418	Tanzania	10,3	22,3	287	621	0,8	1,0
320	362	404	Malawi	1,7	6,6	156	605	0,2	0,9
468	484	394	Zambia	4,3	9,1	417	877	- 1,9	- 0,9
414	431	385	Dem. Rep. Kongo	5,7	•	107	•	- 4,9	- 6,3
•	287	379	Mozambik	4,3	21,0	230	1117	2,3	4,6
285	345	378	Burundi	0,6	4,7	83	648	- 0,9	- 3,5
•	291	367	Etiopia	6,7	48,8	97	711	0,1	2,0
343	386	355	Rep. Środ. Afryki	1,2	4,2	309	1089	- 1,5	- 0,4
255	283	348	Gwinea-Bissau	0,2	1,1	160	711	- 0,4	- 2,4
269	311	341	Czad	2,6	10,4	304	1210	0,1	•
230	263	333	Mali	4,3	11,6	371	994	•	2,4
253	297	317	Burkina Faso	4,2	14,2	345	1174	1,2	1,7
•	•	298	Sierra Leone	0,8	2,9	149	548	- 3,3	- 5,3
236	242	281	Niger	2,7	9,8	232	835	- 1,8	- 0,6

rudy żelaza, Nigeria – ropa naftowa, Demokratyczna Republika Kongo (Zair) – rudy miedzi, diamenty, złoto, Zambia – rudy miedzi), a mimo tego ich rozwój jest bardzo wolny, ponieważ wewnętrzne walki o władzę uniemożliwiają przyspieszenie tempa rozwoju. Stąd też w niektórych z tych państw w latach 1975–2003 nastąpiło obniżenie wskaźnika HDI w Zambii, Demokratycznej Republice Kongo (dawna Kolonia Belgijska), Suazi lub też postęp ten był mało znaczący, np. w Lesoto, Kenii, Wybrzeżu Kości Słoniowej, Republice Środkowej Afryki, Nigrze. Największy postęp w latach 1975–2003 nastąpił w Gambii (przyrost 186 punktów), w Mauretanii (przyrost 134 punktów), Senegal (147 punktów), Nigerii (135 punktów), Beninie (127), Mali (103).

Cechą charakterystyczną tych państw jest wysoki przyrost naturalny ludności przy niskim, a w wielu krajach ujemnym wzroście PKB (tab. 9) oraz bardzo niskim PKB przypadającym na 1 mieszkańca, kształtującym się nawet poniżej tysiąca dolarów w sile nabywczej. Tylko w Suazi dochód na 1 mieszkańca przekraczał w 2003 r. 4000 dolarów i w kilku następnych (Kamerun, Lesoto, Dżibuti, Gwinea, Angola) 2000 dolarów. Przeciętnie w tych krajach na 1 mieszkańca dochód ten w 2003 r. w sile nabywczej wynosił 1046 dolarów, podczas gdy w średnio rozwiniętych 4474, a w wysoko rozwiniętych 25665. Zatem różnica w dochodach między dwiema skrajnymi grupami państw była przeszło dwudziestokrotna. Przy tak niskich dochodach per capita niskie są też wydatki na ochronę zdrowia nie przekraczające na ogół 50 dolarów rocznie na 1 mieszkańca. Również wydatki na edukację są bardzo niskie, stąd też jeszcze jest wysoki odsetek analfabetów, niski odsetek dzieci kończących szkołę podstawową, niewielki odsetek młodzieży uczącej się w szkołach średnich i minimalny w szkołach wyższych.

Od 1975 do 2003 r. w wyniku wysokiej dzietności kobiet wynoszącej na ogół powyżej 6, a nawet w niektórych 8 dzieci przypadających na 1 kobietę w wieku rozrodczym, prawie we wszystkich państwach najslabiej rozwiniętych nastąpiło podwojenie liczby ludności. Przy tak wysokim przyroście ludności bardzo trudno jest przyspieszyć rozwój gospodarczy, ponieważ bardzo niskie są oszczędności, a zdecydowana większość wypracowanego dochodu narodowego musi być przeznaczona na cele konsumpcyjne, a tymczasem inwestycje tworzą nowe miejsca pracy i przyczyniają się do zmiany struktury gospodarczej i społecznej ludności, a zarazem powodują one obniżenie przyrostu naturalnego. W krajach najslabiej rozwiniętych gospodarczo jest bardzo wysoki udział – w strukturze ludności – dzieci i młodzieży w wieku 0–14 lat (na ogół powyżej 40%), a bardzo niski udział

osób w wieku 65 lat i więcej (na ogół poniżej 3%), przy względnie wysokich zgonach niemowląt przypadających na tysiąc urodzeń żywych, wysokim współczynnikiem zgonów dzieci i niskim odsetkiem osób dożywających 65 lat. W wyniku takich zjawisk krótki jest przeciętny okres życia mieszkańców i krótki okres aktywności zawodowej, co przy niskiej wydajności pracy powoduje niski dochód wytworzony, będący do podziału między małą grupę osób pracujących a dużą subpopulację nie pracujących (wysoki odsetek dzieci).

Niski dochód nie pozwala na zaspokojenie nawet podstawowych potrzeb w zakresie odżywiania, dostępu do czystej wody. To powoduje często niedorozwój fizyczny i umysłowy, co wpływa na obniżenie aktywności ekonomicznej i obciążenie społeczeństwa dodatkowymi kosztami związanymi z ich utrzymaniem.

Przeciętna długość życia noworodka w krajach słabo rozwiniętych wynosi od 60,6 lat w Jemenie do 32,5 lat w Suazi. Odsetek osób w wieku 15 lat i więcej umiejących czytać kształtował się w 2003 r. w granicach 81,4 w Lesotho do poniżej 20% w Mali, Burkina Faso i Nigrze.

W sumie w 31 państwach najslabiej rozwiniętych zamieszkiwało w 1975 r. 360 mln osób, zaś w 2003 r. 790 mln, a średnioroczne tempo przyrostu rzeczywistego ludności w latach 1975–2003 wynosiło 2,8% i do 2015 będzie nadal wysokie, bo szacuje się, że będzie wynosić 2,3%, podczas gdy w średnio rozwiniętych 1,0%, a w wysoko rozwiniętych 0,5%. Przy tak wysokim tempie przyrostu ludności istnieje mała możliwość przyspieszenia rozwoju gospodarczego.

Wśród państw najslabiej rozwiniętych największą liczbę ludności mają: Nigeria (powyżej 100 mln), Etiopia i Republika Demokratyczna Kongo (dawny Zair). Z drugiej strony jest szereg państw liczących poniżej 5 mln (Suazi, Lesotho, Dżibuti, Mauretania, Gambia, Erytrea, Republika Środkowej Afryki, Gwinea-Bissau), których znaczenie w gospodarce światowej i w polityce jest mało znaczące. W państwach o dużej liczbie ludności zamieszkują różne grupy etniczne, religijne i ich konsolidacja jest bardzo trudnym problemem, stąd wybuchają od czasu do czasu wojny domowe wyniszczające gospodarkę, a brak stabilizacji politycznej zniechęca obcy kapitał do napływu i inwestowania. Dochodzi do tego olbrzymie zadłużenie tych państw i ograniczone możliwości spłaty kredytu, tym bardziej, że są one głównie eksporterami surowców mineralnych lub rolniczych, a na te produkty ceny relatywnie na globalnym rynku spadają, a rosną ceny dóbr inwestycyjnych, które importują. W ten sposób pogarsza się relacja między wartością eksportu a importu.

Tabela 10. Wskaźniki charakteryzujące kraje najstabilniej rozwinięte na świecie

Ranking HDI w 2003 r.	Państwo	Ludność w mln w latach			% ludności w 2003 r. w wieku		Dzietność kobiet	
		1975	2003	2015	0–14 lat	65 i więcej	1970– –1975	2000– –2005
146	Madagaskar	7,9	17,6	23,6	44,4	2,5	6,7	5,4
147	Suazi	0,5	1,0	1,0	42,1	2,7	6,9	4,0
148	Kamerun	7,6	16,7	19,0	41,8	2,9	6,3	4,6
149	Lesotho	1,1	1,6	1,7	39,3	4,2	5,7	3,6
150	Dżibuti	0,2	0,8	0,9	42,1	2,2	7,2	5,1
151	Jemen	7,0	19,7	28,5	47,1	1,8	8,5	6,2
152	Mauretania	1,4	2,9	4,0	43,1	2,7	6,5	5,8
153	Haiti	4,9	8,3	9,8	38,6	3,2	5,8	4,0
154	Kenia	13,5	32,7	44,2	43,1	2,3	8,0	5,0
155	Gambia	0,6	1,4	1,9	40,6	2,9	6,5	4,7
156	Gwinea	4,2	9,0	11,9	43,9	2,8	6,9	5,9
157	Senegal	5,3	11,1	14,5	43,4	2,5	7,0	5,0
158	Nigeria	58,9	125,9	160,9	44,7	2,4	6,9	5,8
159	Rwanda	4,4	8,8	11,3	44,9	1,9	8,3	5,7
160	Angola	6,8	15,0	20,9	46,7	2,0	7,2	6,8
161	Erytrea	2,1	4,1	5,8	44,9	1,9	6,5	5,5
162	Benin	3,2	7,9	11,2	44,8	2,2	7,1	5,9
163	Wybrzeże Kości S.	6,6	17,6	21,6	42,4	2,4	7,4	5,1
164	Tanzania	16,0	36,9	45,6	43,2	2,5	6,8	5,0
165	Malawi	5,2	12,3	16,0	47,1	2,4	7,4	6,1
166	Zambia	5,2	11,3	13,8	46,1	2,4	7,8	5,7
167	Dem. Rep. Kongo	23,9	54,2	78,0	47,1	2,2	6,5	6,7
168	Mozambik	10,6	19,1	23,5	44,1	2,7	6,6	5,5
169	Burundi	3,7	7,0	10,6	46,2	2,3	6,8	6,8
170	Etiopia	34,1	73,8	97,2	45,0	2,3	6,8	5,9
171	Rep. Środ. Afryki	2,1	3,9	4,6	43,2	3,3	5,7	5,0
172	Gwinea-Bissau	0,7	1,5	2,1	47,2	2,5	7,1	7,1
173	Czad	4,2	9,1	12,8	47,1	2,5	6,7	6,7
174	Mali	6,2	12,7	18,1	48,3	2,2	7,6	6,9
175	Burkina Faso	5,9	12,4	17,7	47,7	2,3	7,8	6,7
176	Sierra Leone	2,9	5,1	6,9	42,8	2,6	6,5	6,5
177	Niger	5,3	13,1	19,3	47,9	1,6	8,1	7,9

Zakończenie

Z przedstawionych danych wynika, że poziom rozwoju społeczno-gospodarczego państw jest bardzo zróżnicowany, na co mają wpływ różne czynniki. Waga poszczególnych czynników w rozwoju, takich jak środowisko przyrodnicze (klimat, gleby, wody, ukształtowanie, bogactwa mineralne), położenie geograficzne i geopolityczne, historia, kultura, religia, ustrój, społeczeństwo, sposób zarządzania, zmienia się w czasie. Wydaje się jednak, że najważniejszym czynnikiem jest społeczeństwo i jego zdolność do racjonalnego zarządzania zasobami, to jest do umiejętnego wykorzystania środowiska geograficznego, położenia geopolitycznego, zasobów ludzkich,

kapitałowych i zdolność do twórczego działania i przewidywania konsekwencji z podejmowanych decyzji współcześnie, a które będą miały wpływ na funkcjonowanie danego państwa w przyszłości. Tak więc stan rozwoju społeczno-ekonomicznego poszczególnych państw i wchodzących w ich skład regionów został spowodowany wcześniejszymi decyzjami, zarówno danego społeczeństwa, jak też decyzjami innych społeczeństw, organizacji, w tym o znaczeniu międzynarodowym, firm o różnym zasięgu działania, w tym o zasięgu transnarodowym. Oznacza to, że każde z państw jest zarówno podmiotem działania i podejmowania decyzji o różnym zasięgu przestrzennym skutków, jak też przestrzeń poszczególnych państw jest penetrowana przez podmioty (firmy, państwa, organizacje) zlokalizowane w innych państwach. Przestrzeń poszczególnych państw staje się coraz bardziej otwarta w sensie ekonomicznym i coraz bardziej zintegrowana. Firmy o różnych zakresach działalności poszukują takiego umiejscowienia w przestrzeni, które będzie przynosić największe korzyści. Stąd dana przestrzeń musi stwarzać odpowiednie warunki do lokalizacji firm i do ich działalności. Taka przestrzeń musi być przyjazna, a nie każda przestrzeń stwarza sprzyjające warunki do działalności firm o odpowiednim profilu produkcji i świadczonych usług. Tak więc nie tylko firma musi być konkurencyjna, ale także przestrzeń, jeżeli chce przyciągnąć na swój obszar firmę, która da zatrudnienie mieszkańcom, będzie płacić podatki i promować dany region na zewnątrz, między innymi jakością świadczonych usług lub wytwarzanymi produktami.

A skoro mówimy o przestrzeni, to o jej wartości świadczy nie tylko środowisko przyrodnicze, położenie, lecz także społeczeństwo i sposób zagospodarowania przestrzeni i jej dostępność. Nawet w krajach zaliczanych do wysoko rozwiniętych są obszary zacofane gospodarczo, a w krajach najstąbiej rozwiniętych są pewne enklawy średnio rozwinięte. Jeżeli pod uwagę weźmiemy czas, to oczywiście przestrzeń zmieniała się pod wpływem różnych czynników, ale jednocześnie zmieniały się czynniki, które miały wpływ na rozwój gospodarczy poszczególnych państw. Biorąc pod uwagę pierwszą połowę XX wieku i część drugiej połowy, to podstawowym czynnikiem rozwoju państw zaliczanych do czołówki wysoko rozwiniętych był przemysł, pod wpływem którego zachodziły ogromne zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym i w koncentracji przestrzennej ludności przejawiającej się w procesach urbanizacyjnych.

W ostatnim ćwierćwieczu XX wieku w większości państw wysoko rozwiniętych coraz większego znaczenia nabierały usługi i przemysł wysokiej techniki. W ramach usług coraz większą rolę odgrywały badania naukowe i edukacja, zaś w krajach średnio rozwiniętych nadal ważną rolę odgrywa przemysł i rolnictwo, a w najstąbiej rozwiniętych mało wydajne rolnictwo¹⁰ i w niektórych z nich przemysł wydobywczy, rolno-spożywczy i lekki.

¹⁰ Por. J.St. Zegar, *Problemat wyboru modelu rolnictwa we współczesnym świecie*, „Rocznik Żyrardowski” tom IV, WSRL, Żyrardów 2006.

Spatial Diversification of the Level of Socio-economic Development in the World

Summary

The aim of the article is to present the differences between the levels of development attained by different regions and states in 2003, as well as to discuss the changes that occurred between 1975 and 2003 as recorded in statistics included in the „Human Development Report” of 2005. The development level is assessed by means of GDP measured by population purchasing power (PPP) per person, the average life expectancy in a country in question, the educational achievements, the breakdown of the population into age groups, expenses on education and health service.

The first part of the paper shows the general description of HDI (Human Development Index) followed by the division of world states into nine groups according to the HDI they have attained.

The second part of the paper presents a breakdown of states into three groups, namely:

- 1) highly-developed countries (HDI 0.800 and above) – 57 countries,
- 2) medium-developed, including 87 countries,
- 3) poorly-developed (HDI lower than 0.500) – 31 countries.

Analysing the progress recorded between 1975 and 2003 and the reasons for achievements, or backwardness, their relation to GDP growth rates, population growth rates, government styles, wars, changes of the systems of government as factors influencing the development level attained, the author presents the differences in the development levels that have occurred in each of the three groups, and attempts an answer to the question whether the said differences are disappearing or increasing.

In the final part the author states that a number of factors determine the level of development attained in different regions. The most important one, though, is the society and its abilities to reasonably manage the resources, i.e. to wisely take advantage of the geographical environment, the geo-political position, the human and the capital resources and potentials, as well as to act creatively and anticipate the consequences of decisions taken today and their impact on the performance of the state and the country in the future.